Írta: Bartók Béla
2016. január 19. kedd, 12:48 - Módosítás: 2016. január 26. kedd, 13:52

Zenei folklór

Az összehasonlító zenei folklór, amely egyrészt a zenetudo-mány, másrészt a néprajz egyik legifjabb ága, alig tette meg legelső lépéseit, amikor a világháború kitörése gátlón lépett in-tenzívebb kibontakozásának útjába.

Tekintve, hogy most már lassanként mégiscsak eltűnnek az akadályok, és a nemzetközi kapcsolatok közel vannak az újrafelvételhez, időszerűnek látszik, hogy tisztában legyünk ennek a tudománynak fejlődési módjaival.

Mindmáig a zenei néprajz birodalmába tartozó munkálatok irányítása vagy egyes közintézetek kezében volt, vagy a szak-emberek teljesen saját szakállukra folytatták. Tekintve, hogy az eljárásoknak és a célnak valóban nagyon kívánatos egysé-gessége ezen az úton nem érhető el, egyrészt az látszik az első szükséges lépésnek, hogy a magánkutatókat bevonjuk az illeté-kes intézmények munkájába, másrészt a munkának nemzet-közivé tétele, az egyes intézeteknek a kutatómunka céljára, módjára és mikéntjére történő megegyezése. A zenei folklór-ral kapcsolatos munkák kiindulópontja a XIX. századi népraj-zi gyűjtemények megtekintése, amelyek keletkezését legna-gyobbrészt hazafias-soviniszta érzelmeknek kell tulajdoníta-nunk. Ez a körülmény magyarázza meg azt a különös tényt, hogy ezen a téren éppen Kelet-Európának politikai önállósá-guktól megfosztott, elnyomott népei aránylag nagyobbat al-kottak, mint Nyugat-Európa szabad népei. Legyen elég az uta-lás a lengyelek (Kohlberg), csehek (Érben, Sušil, Bartoš), szlo-vákok (Slovenské spevy), jugoszlávok (Kuha*č*), ukránok (Fila- ret Kolessa) és a finnek (Ilmari Krohn) nyomtatásban megje-lent gyűjteményeire. A két utóbbi kivételével ezek a munkák zenei tekintetben kevéssé kielégítőt nyújtanak; a melódiákat legnagyobbrészt dilettánsok jegyezték fel, az anyagot (éppen úgy, mint Nyugat-Európa népdalgyűjteményeiét) majdnem kivétel nélkül a szövegek szerint rendezték. A finnek gyűjte-ménye nagy haladást jelent; az anyagot - az először Ilmari Krohn által használt szisztémával - egy bizonyos zenei szem-pontból rendezték.

Azonban a zenei néprajzban a legfontosabb lépés volt a fo-nográfnak, a gyűjtő pótolhatatlan segédeszközének beveze-tése. Folklorista szempontból tökéletlen még az európai meló-diáknak is mindenfajta átírása, mivel nemcsak a mi kottaírá-sunk, hanem a kiegészítésül újonnan feltalált diakritikus jelek is képtelenek az előadás módját (a hang csúszását, átmeneti rit-musokat, rubato-előadást) híven szemléltetni. Nem is szólva arról, hogy vannak olyan melódiafajták (mint pl. az ukránok ,,dumy"-ja), amelyeket annyira improvizáló modorban adnak elő, hogy egy-egy ismétléskor még a dallam körvonalai sem maradnak ugyanazok. Ezekben az esetekben az átírás fonográf nélkül mindenkor a dallamnak csak approximatív, a valóság-ban sohasem létezett formáját adja. Ez a haladás, egyes kisebb terjedelmű közleményektől eltekintve, az ukránok kiadványá-ban született meg, akik a fonográf segítségével szakemberek ál-tal szisztematikusan gyűjtött melódia-anyagot, tudományosan rendezve adták ki.

Magyarországon másfél évtized óta hasonló törekvés jelent-kezik azzal a különbséggel, hogy elszakadt a nemzeti szempont kizárólagosságától és minden magyarországi és vele határos nép dallamanyagát összehasonlító tanulmányozás tárgyává tette. A kedvezőtlen körülmények ellenére is 10 000 magyar, szlovák és román, sokkal kevesebb ukrán (rutén), szerb, bulgár és cigány dallamot részben fonografáltak, részben - különösen az egysze-rűbbeket - hallás után jegyeztek le, minden egyes nemzetiség anyagát saját kereteiben rendezték, egymással összehasonlítot-tak, és ezzel áttértek az összehasonlító néprajzra. Ezeknek a munkálatoknak az eredményei - egyes rövidebb dolgozatoktól eltekintve - eddig még nem jelenhettek meg nyomtatásban.

Tudomásunk szerint jelenleg a következő intézetek vannak berendezve nagyobb mennyiségű, néprajzi tartalmú fonogram vagy gramofonlemez megőrzésére és kezelésére:

1. A berlini egyetem zenepszichológiái intézete, E. v. Hornbostel vezetésével. Nagyobb mennyiségű fonogramot foglal magába, nevezetesen egzotikus országokét, amelyeket minde-nekelőtt réz-negatívok útján sokszorosítanak, azután kotta-írásba tesznek át. Az egyes dallamok skálafokainak ingását megfelelő készülékkel rögzítik. Nem tudjuk, vajon az anyag-nak további kezelése (rendezése különböző szempontok sze-rint stb.) megtörténik-e vagy sem.

2. A bécsi fonogram-archívum.

3. Budapesten a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya, ahol 2151 fonogram (1132 magyar, 794 román, 161 szlovák, 38 ru-tén, 12 jugoszláv, 3 bulgár, 11 mari felvétel) található. A fonogramok egy részét, szám szerint 754-et nem zenészek adták be. Sajnos nem

sokszorosítják az eredeti felvételeket, így tehát ki vannak téve a használhatatlanságig való elhasználódásnak.

Ezenkívül Budapesten jelenleg több mint 1000 fonogram van magántulajdonban. A fentebb említett összehasonlító ze-nei néprajzi tanulmányok eredményei szintén magánkézben vannak.

Most az első szükséges lépések ezek lennének:

1. a felsorolt és esetleg még azonkívül meglevő hasonló be-rendezésű intézetek lépjenek kapcsolatba egymással, dolgozza-nak ki közös munkatervet és maradjanak állandó érintkezés-ben egymással;

2. forduljanak felszólítással más országok néprajzi vagy ha-sonló múzeumaihoz azért, hogy társuljanak munkájukhoz fonogram-gyűjtemény megteremtésével;

3. fel kell szólítani a íonogramok magántulajdonosait, illet-ve gyűjtőit, hogy küldjék el vagy helyezzék el a hengereket egyik vagy másik illetékes intézetben, és munkájukat folytas-sák ezeknek a közgyűjteményeknek a gazdagítására.

A közös cél: minden nép szájhagyomány útján továbbter-jedő zenéjének a kutatása (beleértve a zenével egybekötött népszokásokat is). Itt jegyzendő meg, hogy Európában csak a szó való értelmében vett népzenét (parasztzenét) lehet tekintetbe venni, egzotikus országokban ezzel ellentétben a városi műzenét is, amely ott ugyanúgy generációról generációra öröklődik. A munkát kizárólag csak szakemberek végezhetik, mégpedig a dallam szülőföldjén, az anyag rendszeres kutatásá-val. („Alkalmi" gyűjtés csak egészen kivételes esetekben tör-ténhet, idegen népénekesek esetleges érkezésekor.) Igen kívá-natos egy zenei folkloristának és egy nyelvésznek az állandó együttműködése. A zenésznek is feltétlenül szükséges a kuta-tandó terület nyelvének bizonyos ismerete, különben nem tudna megokolni bizonyos vonatkozásokat szó és zene kö-zött. Egy-egy szöveg hibátlan, fonetikus leírására, még az anyanyelven is nyelvészeti iskolázottság szükséges, amit zené-szeknél aligha találhatunk meg. Abban az esetben, ha az egyik munkatársról le kell mondanunk, az minden esetben a nyel-vész legyen. Ugyanis a nem-zenész által, még fonográffal is gyűjtött anyag minden esetben nagyon hiányos. A legtöbb eg-zotikus nép zenéjének - pl. az arabok dallamainak - ütőhang-szereken szerfölött jellegzetes, különböző kísérete rendkívül fontos alkotórésze; az ütés módja, továbbá az ütőknek

a két kéz között való váltakozása a fonogramból nem ismerhető meg, az olykor rendkívül komplikált ritmust a színhelyen kell lejegyezni. Gyakran előfordul, hogy az énekes különböző okok miatt hibásan, megcsonkítva, a szokásos tempótól elté-rően énekel fonográfba stb., stb.; mindezt csak a helyszínen megtett feljegyzésekkel lehet helyesbíteni; eltekintve attól, hogy az anyagnak rendszeres, lehetőség szerint alapos kutatása csak az előrehaladott kutatás eredményei alapján történhet, il-letve folytatható, mint pl. a kiegészítő variánsok megtalálása, az előadásban bizonyos sablonok pontosabb megállapítása stb., stb. Ezt a teljesítményt csak zenésztől lehet remélni. Ez-zel ellentétben a szövegek fonetikus leírásának hibáit bizonyos mértékben utólag is kijavíthatja a nyelvész, a jó fonogram se-gítségével.

Egyelőre a következő eszközöket javasolhatjuk egy fonogram-archívum vagy hasonló intézmény felszerelésére: egy Edison-standard készülék és egy pathéfon, mindkettő fel-vételre és leadásra egyaránt; esetleg egy kinematográf táncok felvételére, vagy legalább egy fényképező készülék az éneke-sek, hangszerek stb. felvételére.

Kétségen kívül való, hogy a lemezes készülékek (gramofon, pathéfon stb.) jelentősen jobb felvételeket biztosítanak, mint a hengeresek (fonográf, grafofon stb.). Úgy látszik, hogy az előbbiek között is a pathéfonnak kell adni az elsőséget, ugyan-is ennek „reproducer”-je van, kő-tűvel - a gramofonkészülé-kektől eltérően - a viaszlemez azonnali lejátszására. Bizonyára nincs szükség arra, hogy ennek a tulajdonságának összehason-líthatatlan előnyét megmagyarázzuk. Nem szabad a fonográf használatáról sem lemondani, mivel gyakran kényszerülünk olyan helyeken gyűjteni (pl. távol eső hegyi falvakban, majd-nem minden bútor nélküli, apró parasztkunyhókban), ahol a kb. 100 kg súlyú készülék szállítására alkalmas kocsi és felállí-tására szükséges hely hiányában csak fonográffal tudunk dol-gozni. Tekintve, hogy a fonogramot át lehet vinni mechani-kus úton pathéfon-lemezre - ez is egyik további előnye a pathéfonnak ez a körülmény sem okoz különösebb akadályt a felszerelés egységesítésében.

A következő eljárást kellene alkalmazni:

1. A már beérkezett fonogramokat pathéfon fém negatív la-pokra átvinni.

2. Minden kutató-utazás után azonnal el kell készíteni az eredeti felvételek alapján a fém negatív lemezeket (lemezeket es hengereket egyaránt).

3. A kottaírásba való áttételt a másolatok szerint elkészíteni.

4. Az egymással érintkezésben álló minden intézetnek cse-rerendszert kellene elfogadnia; anyaguk évenkénti növekedé-sei, a felvételek és átirataik másolatát cseréljék ki.

5. Minden egyes dallamnak az átirata - akár csere, akár saját gyűjtés útján szerezték meg - minden fonogram-archívumban négy példányban legyen meg. Egy példányt a katalógus száma szerint sorolnak be, a melódia második példányát bizonyos tu-dományos rendszer szerint, a harmadikat a szöveg szempont-jából, a negyediket a földrajzi eredetre való tekintettel kell ren-dezni.

Az egységes jelző- és csoportosító rendszer megállapítására az illetékes intézetek vezetőinek hosszabb, közös tárgyalása szükséges. (Az első csoportot illetően vö.: Otto Abraham und E. v. Hornbostel, Vorschläge für die Transkription exotischer Melodien; Sammelh ä
nde dér Internationalen Musikgesellschaft, XI. 1.)

További munka lenne az eddig már nyomtatásban megjelent anyag szisztematikus rendezése. Természetesen jól meg kell fontolni ennek az óriási anyagnak munkábavételét; végrehaj-tása elengedhetetlen, mivel a gyűjtemények régebbi, bár tudo-mányos szempontból megtámadható anyagot tartalmaznak ugyan, de az összehasonlító zenei folklór számára használha-tót, részben pótolhatatlant is.

Az általános gazdasági válság következtében alig lehet várni, hogy a fent előadott eszmei követelésekre számítani lehessen. A legjobb esetben is csak szerényebb javaslatok elfogadása re-mélhető egyelőre: pl. a fonográf kizárólagos alkalmazására szorítkozás.

1914. évben országszerte egy üres Edison-henger ára 1,50 frank volt; hengerenként átlagosan 3 frank volt Kelet- Európában egy hengernek az útiköltsége. Egy réz negatív hen-ger előállítási költsége kb. 4,50 frankot igényelt, a negatív sze-rint öntött másolat kb. 1 frankot. Így egy hengernek a nyers költségei 10 frankra rúgtak. Mivel egy munkaerő évenként kb. 600 hengert tud elkészíteni, átírással együtt, és egy személy megélhetési költségeire évenként kb. 4200 frankot számítha-tunk, az egy hengerre eső együttes költségeket 17 frankra érté-kelhetjük. Legvégső esetben ki lehetne kapcsolni egyelőre a negatívnak és a másolatnak

azonnali előállítását. Abban az esetben, ha egy egyetlen intézet nem tudja fedezni az évi 600 henger előállítási költségeit - 10 200 frank, vagy a negatívok elkészítése nélkül 7500 frank -, több intézetnek a fentebb vázolt együttes munkájával úgy is meg lehetne oldani a problé-mát, hogy lehetővé tehetnék az anyagnak több intézet közt el-osztva - mindegyiknek teljesítőképessége arányában - való megszerzését. A gyűjtőhelyek kiválasztását egyrészt az alkalma-zott szakmuzsikusok nyelvi felkészültsége szerint kell irányí-tani, másrészt annak mérlegelése szerint, hogy mely helyeken veszélyezteti leginkább idegen befolyás az autochton zenei kultúrát.

Mindenesetre a csak valamelyest is megnyugtató további munkára ez a legeslegszerényebb keret. Tulajdonképpen a fent leírt célok közül csak egyiknek (mindenesetre a legfontosabb-nak) megvalósítását teszi lehetővé: az anyag szorgalmas gyűj-tését. Az utóbbi évek nehézségei után éppen ez nem halaszt-ható tovább. A különlegesebb hangszerek kihalnak; évről év-re minden népdal veszít bizonyos sajátságaiból, a régi stílusfajtákat újak, keletkezőfélben levők nyomják el. Itt nevezetesen arra kell utalni, hogy Kelet-Európa népei rendkívül értékes, nagyrészt felkutatatlan anyagot őriznek, amelynek régies ka-raktere a nyugat-európai kultúra behatolása következtében különösen ki van téve változásnak. Minden esztendei késede-lem pótolhatatlan kulturális értékek veszteségét jelenti.

A többé vagy kevésbé egzotikus népi zenék felkutatott stí-lusfajtái összehasonlíthatatlanul nagyobb érdeklődést keltenek - úgy látszik - az alkotó zenészekben, mint pl. képzőművé-szekben a néprajzi gyűjtemények vagy az írókban a népi szö-vegek. Úgy, hogy itt nem csupán tudományos eredmények el-éréséről van szó, hanem olyanokról is, amelyek az alkotó mű-vészeket ösztönzik.

Nagyon hálásak lennénk, ha a mi javaslataink illetékes kö-rökben visszhangra találnának, és kérjük a szakzenészek eset-leges ellenindítványait.

(1919)